

บทที่ 5

สรุปผลการวิจัย อภิปราย และข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัด เชียงใหม่ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย คือ เพื่อศึกษาความสำเร็จและปัจจัยต่าง ๆ ที่มีผลต่อ ความสำเร็จในการเลี้ยงปลาของโครงการประมงโรงเรียน ตลอดจนปัญหาและข้อเสนอแนะที่มีผล ต่อความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียน

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ ครูเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนใน จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งแต่ปี 2527 – 2541 ทั้งหมด จำนวน 69 โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการ วิจัย คือ แบบสอบถามเพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ และสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไปใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์ระหว่างตัวแปรอิสระและตัวแปรตามใช้ การวิเคราะห์ค่าไคสแควร์ ผลการวิจัยสรุปดังนี้

1. ผลการวิเคราะห์ข้อมูลด้านปัจจัยพื้นฐานส่วนบุคคล เศรษฐกิจ และสังคมของครู เกษตรกรที่ทำโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษาพบว่าครูเกษตรกรของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัด เชียงใหม่ มีอายุระหว่าง 41 – 50 ปี คิดเป็นร้อยละ 63.8 ของครูเกษตรกรทั้งหมด มีอายุเฉลี่ย 44.59 ปี ครูเกษตรกรส่วนใหญ่ร้อยละ 82.6 เป็นเพศชาย มีสถานภาพสมรสและอยู่ด้วยกัน ร้อย ละ 92.8 มีระดับการศึกษาส่วนใหญ่ในระดับปริญญาตรี ร้อยละ 82.6 มีประสบการณ์การเลี้ยง ปลามาก่อน ร้อยละ 58 และร้อยละ 42 ไม่เคยเลี้ยงปลามาก่อนเข้าร่วมโครงการ

ลักษณะการประกอบการส่วนใหญ่จะมีการเลี้ยงปลาและทำการเกษตรอื่นประกอบด้วย ร้อยละ 72.5 และเลี้ยงปลาอย่างเดียว ร้อยละ 27.5 มีขนาดพื้นที่บ่อปลาขนาด 1 ไร่ ร้อยละ 76.8 และมากกว่า 1 ไร่ ร้อยละ 23.2 มีจำนวนนักเรียนภายในโรงเรียนระหว่าง 101–200 คน ร้อยละ 39.10 เฉลี่ยมีนักเรียนภายในโรงเรียน 230.59 คน ครูเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่เคยเข้ารับการ ฝึกอบรม ร้อยละ 66.7 และเคยรับการฝึกอบรม ร้อยละ 33.3 มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ส่งเสริม การประมงส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 1-2 ครั้ง ร้อยละ 59.4 และมีการติดต่อแลกเปลี่ยนความรู้ทาง ด้านการประมงกับครูโรงเรียนอื่น ส่วนใหญ่อยู่ระหว่าง 1-2 ครั้ง ร้อยละ 37.7

การได้รับข่าวสารความรู้ทางด้านการประมงในรอบเดือนที่ผ่านมา โดยแบ่งประเภทของสื่อออกเป็นดังนี้

1. วิทยุ ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา ครูเกษตร ร้อยละ 68.11 ได้รับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากวิทยุระหว่าง 1-2 ครั้ง/เดือน
2. โทรทัศน์ ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา ครูเกษตร ร้อยละ 43.48 ได้รับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากโทรทัศน์ระหว่าง 3-4 ครั้ง/เดือน
3. หนังสือพิมพ์ ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา ครูเกษตร ร้อยละ 40.58 ได้รับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากหนังสือพิมพ์ระหว่าง 3-4 ครั้ง/เดือน
4. วารสารการเกษตร/ประมง ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา ครูเกษตร ร้อยละ 80.96 ได้รับข่าวสารจากวารสารเกษตร/ประมง อยู่ระหว่าง 1-2 ครั้ง/เดือน
5. เจ้าหน้าที่ของรัฐ ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา ครูเกษตร ร้อยละ 97.1 ได้รับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ อยู่ระหว่าง 1-2 ครั้ง/เดือน
6. หออกระจายข่าว ในรอบ 1 เดือนที่ผ่านมา ครูเกษตร ร้อยละ 97.1 ได้รับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากหออกระจายข่าว ระหว่าง 1-2 ครั้ง/เดือน

ในเรื่องความรู้ในการเลี้ยงปลาของครูเกษตรของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการจากคะแนนเต็ม 20 คะแนน ปรากฏว่าครูเกษตรได้คะแนนเฉลี่ย 15.13 คะแนน และมีครูเกษตรได้คะแนนน้อยกว่าคะแนนเฉลี่ย 37 คนคิดเป็นร้อยละ 53.6 และได้คะแนนมากกว่าค่าเฉลี่ย 32 คน คิดเป็นร้อยละ 46.4 โคนมีครูเกษตรที่ได้ 15-16 คะแนน มากที่สุด คิดเป็นร้อยละ 29 รองลงมาคือ 17-18, 13-14, 11-12, 19-20 และ 7-10 คะแนน ร้อยละ 23.2, 18.8, 13.1, 10.1 และ 5.7 ตามลำดับและข้อมูลเกี่ยวกับความสำเร็จจากการเลี้ยงปลาของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ โดยใช้เกณฑ์ชี้วัดในการส่งเข้าประกวดโครงการของกรมประมงมีโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จ จำนวน 37 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 53.62 มีผลผลิตน้ำหนักรูปปลาภายในบ่อปลาของโรงเรียนเฉลี่ย 387.73 กิโลกรัม/ไร่/ปี โรงเรียนที่ไม่ประสบความสำเร็จมีจำนวน 32 โรงเรียน คิดเป็นร้อยละ 46.38 มีผลผลิตน้ำหนักรูปปลาภายในบ่อปลาของโรงเรียน เฉลี่ย 219.97 กิโลกรัม/ไร่/ปี

2. การวิเคราะห์ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่

ตัวแปรอิสระที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิตินั้นมีอยู่ทั้งหมด 3 ปัจจัย ดังต่อไปนี้

1. การรับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากโทรทัศน์ มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียน ในจังหวัดเชียงใหม่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
2. การรับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากหนังสือพิมพ์มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ 0.05
3. ระดับความรู้ในการเลี้ยงปลา มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับนัยสำคัญ 0.05

3. ปัญหาและความต้องการในการดำเนินงานของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่

ปัญหาของทางโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่เรียงตามลำดับความเร่งด่วน

1. โรงเรียนประสบกับปัญหาขาดแคลนเงินทุน
2. โรงเรียนประสบกับปัญหาขาดเครื่องมือ ตรวจ วัดคุณภาพน้ำ
3. โรงเรียนประสบกับปัญหาขาดแคลนอาหารปลา
4. โรงเรียนประสบกับปัญหาอาหารปลาราคาแพง
5. โรงเรียนประสบกับปัญหามีการลักขโมยปลา
6. โรงเรียนประสบกับปัญหาขาดความรู้ ความเข้าใจในการเลี้ยงปลา
7. โรงเรียนประสบกับปัญหาปลาโตช้า
8. โรงเรียนประสบกับปัญหาปลาเป็นโรค
9. โรงเรียนประสบกับปัญหาขาดแหล่งน้ำใช้
10. โรงเรียนประสบกับปัญหาบ่อขนาดเล็กไม่เพียงพอ

ความต้องการความช่วยเหลือของทางโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ เรียงตามลำดับความเร่งด่วน

1. โรงเรียนต้องการได้รับการสนับสนุนพันธุ์ปลาที่มีคุณภาพ
2. โรงเรียนต้องการได้รับข่าวสารใหม่ ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงปลา
3. โรงเรียนต้องการการอบรมการเลี้ยงปลา
4. โรงเรียนต้องการได้รับการตรวจวัดคุณภาพน้ำจากนักวิชาการประมง
5. โรงเรียนต้องการได้รับอาหารปลาที่มีคุณภาพดี
6. โรงเรียนต้องการให้อาหารปลาราคาถูก
7. โรงเรียนต้องการให้มีจำนวนเจ้าหน้าที่ประมงเพิ่มมากขึ้น
8. โรงเรียนต้องการได้รับการอุดหนุนยารักษาโรค
9. โรงเรียนต้องการให้มีแหล่งน้ำใช้ตลอดปี
10. โรงเรียนต้องการการขยายพื้นที่บ่อปลา

การอภิปรายผล

จากการศึกษาพบว่า โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน 69 โรงเรียน มีโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จจำนวน 37 โรงเรียน หรือ ร้อยละ 53.62 มีผลผลิตน้ำหนักรับปลาเฉลี่ย/ไร่/ปี 387.73 กิโลกรัม และ โรงเรียนที่ไม่ประสบผลสำเร็จจำนวน 32 โรงเรียนหรือ ร้อยละ 46.38 มีผลผลิตน้ำหนักรับปลาเฉลี่ย/ไร่/ปี 219.97 กิโลกรัม

ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ ที่สำคัญมี 3 ปัจจัย คือ

1. การรับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากโทรทัศน์ เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียน จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ากลุ่มโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จเป็นกลุ่มที่ครูเกษตรให้ความสนใจการรับข่าวสารจากโทรทัศน์ อาจจะเป็นเพราะโทรทัศน์เป็นเครื่องใช้ไฟฟ้าที่ทุกบ้านจำเป็นต้องมีและครูเกษตรเหล่านี้ก็ดูโทรทัศน์ เพื่อติดตามรายการข่าวหรือรายการสารคดีทางการเกษตรในโทรทัศน์ก็มีออกมามากและมีการสอนเทคนิคต่าง ๆ ผ่านมาจากสื่อทางโทรทัศน์ ดังที่ ดุจเดี่ยว (2536) ศึกษาไว้คือ การที่สมาชิกของกลุ่มยุวเกษตรกรมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ผลทำให้เกิดแรงผลักดัน และปรารถนาที่จะได้รับผลสำเร็จในการดำเนินงาน

ตลอดจนไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เพื่อต้องการให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการทำให้ครูเกษตรนำไปทดสอบปฏิบัติจึงส่งผลให้เกิดความสำเร็จในโครงการประมงโรงเรียน

2. การรับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากหนังสือพิมพ์ เป็นตัวแปรที่มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียน จากผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่ากลุ่มโรงเรียนที่ประสบความสำเร็จเป็นกลุ่มที่ครูเกษตรให้ความสนใจ ติดตามข่าวสาร สารคดี จากหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นสิ่งพิมพ์ที่ทุกสถานที่ต้องมีใช้โดยเฉพาะสถานที่ราชการ เช่น โรงเรียน เป็นต้น หนังสือพิมพ์นั้นทุกวันนี้ก็เป็นสิ่งพิมพ์ที่มีข่าวสารทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นการเมือง ในแวดวงบันเทิง ข่าวเศรษฐกิจ และสังคม และมีความรู้ทางการเกษตรทุกอย่างไม่ว่าการเป็นชาวสารคดีทางพืช สัตว์ และการประมง เป็นต้น ครูเกษตรจึงนำความรู้ที่ได้ศึกษาจากหนังสือพิมพ์นำลงไปปฏิบัติกับโครงการประมงโรงเรียนที่ตนรับผิดชอบอยู่ จึงส่งผลให้ประสบผลสำเร็จในโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่

3. ระดับความรู้ในการเลี้ยงปลา เป็นตัวแปรที่มีผลต่อความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนแต่เป็นความสัมพันธ์แบบผกผัน จากการวิจัยพบว่าครูเกษตรที่มีความรู้เกี่ยวกับการประมงอยู่ในระดับที่ดีมาก และครูเกษตรที่มีความรู้ด้านการเลี้ยงปลาหรือเทคโนโลยีการประมงในระดับดี จะประสบความสำเร็จน้อยกว่าครูเกษตรที่มีระดับความรู้ในการเลี้ยงปลาน้อยกว่าค่าเฉลี่ยซึ่งไม่สอดคล้องกัน จึงอาจจะอธิบายได้ว่าครูเกษตรที่มีความรู้มากกว่าค่าเฉลี่ยนั้น มีความรู้ดีแต่อาจจะขี้เกียจและไม่ใฝ่ที่จะทำงานจึงไม่มีการนำไปปฏิบัติใช้กับโครงการที่รับผิดชอบ หรืออาจจะเป็นเพราะปัจจัยอื่นๆ ที่เป็นตัวแปรที่เกี่ยวกับ พันธุ์ปลาที่นำไปปล่อยให้แก่โรงเรียนนั้นๆ, คุณภาพน้ำในบ่อเลี้ยงปลา, ดินหรือแร่ธาตุความอุดมสมบูรณ์ของดิน, อุณหภูมิ, คุณภาพของอาหารปลาที่ให้, การดูแลป้องกันรักษาโรคปลา, การกำจัดศัตรูปลา, หรือปัญหาการลักขโมยปลาของโรงเรียนนั้นๆ จึงทำให้ครูเกษตรที่มีความรู้ที่มากกว่าค่าเฉลี่ยประสบความสำเร็จน้อยก็เป็นได้

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

1. จากการวิจัยพบว่า ในข้อทดสอบความรู้เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาของครูเกษตรในข้อที่ 9, 13, 15, 16, และ 18 นั้น แสดงให้เห็นว่า ครูเกษตรยังมีความเข้าใจผิดในเรื่อง ปริมาณการละลายได้ในน้ำของออกซิเจน, อัตราการปล่อยลูกปลา, สัตว์ที่เป็นศัตรูของปลา, การปลูกพืชน้ำในบ่อเลี้ยงปลา และเรื่องของขนาดอาหารปลาที่ให้ ดังนั้นจึงควรให้เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการประมงควรเน้นในเรื่องดังกล่าวให้มากยิ่งขึ้นในการฝึกอบรมด้านการประมงแก่ครูเกษตรที่รับผิดชอบโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่

2. จากการวิจัยพบว่า ปัจจัยทางสังคมซึ่งได้แก่ การรับข่าวสารทางการเกษตร/ประมง จากโทรทัศน์, การรับข่าวสารทางการเกษตร/ประมงจากหนังสือพิมพ์ และระดับความรู้ในการเลี้ยงปลา มีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียน เพราะฉะนั้นในระหว่างการดำเนินโครงการประมงโรงเรียนทางกรมประมงโดยการดำเนินงานของสำนักงานประมงจังหวัดเชียงใหม่ควรให้ความสำคัญแก่โทรทัศน์ เช่น นำเทปวีดีทัศน์ไปแจกแก่ครูเกษตร เพื่อให้ครูเกษตรได้ศึกษาหาความรู้ทางเทปวีดีทัศน์ ซึ่งสามารถจะนำกลับมาดูใหม่ได้ ถ้าไม่เข้าใจจะทำให้ครูเกษตรที่ไม่ประสบความสำเร็จได้ดำเนินการเลี้ยงปลาอย่างถูกต้องและประสบความสำเร็จ ส่วนทางด้าน การรับข่าวสารจากหนังสือพิมพ์นั้นจะขอความร่วมมือจากผู้บริหารภายในโรงเรียนนั้น ๆ จัดรับหนังสือพิมพ์ให้มาส่งที่ โรงเรียนอย่างน้อยวันละ 1 ฉบับ เพื่อให้ครูเกษตรได้ศึกษาหาความรู้จากหนังสือพิมพ์ ซึ่งครูเกษตรจะให้ความไว้วางใจว่าเป็นสื่อที่เชื่อถือได้ และจะเป็นการเพิ่มระดับความรู้ในด้านการประมงหรือการเกษตรอื่น ๆ ด้วย

3. เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการประมงของกรมประมง ควรจัดหาม้วนเทปวีดีทัศน์เรื่องของการประมง ไม่ว่าจะเป็นการเลี้ยงปลาแบบเพิ่มผลผลิต เทคนิคต่าง ๆ เกี่ยวกับการเลี้ยงปลาตั้งแต่การปล่อยลูกปลาลดอดจนถึงมันคอยแฉะเวียนเข้ามาหาติดต่อกับครูเกษตรที่โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการและนำปัญหาเข้าไปปรึกษากับผู้บริหารและนำไปแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ในโรงเรียนที่มีปัญหา ซึ่งจะทำให้ครูเกษตรแก้ไขปัญหาก็ถูกต้องตามหลักวิชาการ

4. หน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวกับการส่งเสริมการประมง ควรจัดหาเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการประมงให้เพียงพอและเหมาะสมกับพื้นที่ เช่น ในพื้นที่จังหวัดที่มีพื้นที่มากและมีจำนวนอำเภอมาก ๆ ควรจะมีเจ้าหน้าที่ ส่งเสริมการประมงให้เหมาะสมกับจำนวนพื้นที่ เพราะไม่เช่นนั้นแล้วจังหวัดที่มีพื้นที่มากหรือจังหวัดใหญ่แต่มี เจ้าหน้าที่ทางประมงน้อยก็ไม่สามารถออกติดตามแก้ไข สอดส่องโครงการต่าง ๆ ในจังหวัดได้ทั่วถึง เพราะฉะนั้นเรื่องเจ้าหน้าที่น้อยก็มีส่วนในการให้ความรู้แก่ครูเกษตรได้เหมือนกัน

5. ทางกรมประมง โดยการดำเนินงานของสำนักงานประมงจังหวัดเชียงใหม่ควรจัดให้มีการฝึกอบรมหลักสูตรการเลี้ยงปลา เพราะจากการศึกษาพบว่าจำนวนครูเกษตรที่ได้รับการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับการประมงนั้น จะเห็นได้ว่ามีจำนวนน้อยกว่าครูเกษตรที่ไม่ได้รับการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับการประมง ถ้าทางสำนักงานประมงจังหวัดเชียงใหม่จะจัดให้มีการฝึกอบรมความรู้เกี่ยวกับการประมงให้แก่ครูเกษตรที่รับผิดชอบโครงการแล้ว อาจจะมีโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จเพิ่มขึ้นก็เป็นได้

6. ทางกรมประมง โดยการดำเนินงานของสำนักงานประมงจังหวัดเชียงใหม่ควรเร่งจัดหาเจ้าหน้าที่เข้าไปแก้ไขปัญหาและให้ความช่วยเหลือแก่ โรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยได้เรียงลำดับความเร่งด่วนของปัญหาและความต้องของโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่ไว้แล้ว เพื่อนำไปสู่เป้าหมายคือความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนต่อไป

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่องความสำเร็จของโครงการประมงโรงเรียนในจังหวัดเชียงใหม่เป็นการศึกษาโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการ ตั้งแต่ปี 2527 – 2541 ซึ่งการวิจัยครั้งนี้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการประมง และเจ้าหน้าที่ส่งเสริมที่เกี่ยวข้องเท่านั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่าควรจะได้มีการศึกษาเพิ่มเติมในเรื่องต่าง ๆ ให้มากขึ้น เพื่อให้เกิดประโยชน์มากขึ้นจึงมีข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ควรให้มีการศึกษา การยอมรับของครูที่จะถ่ายโอนอำนาจการรับผิดชอบโครงการประมงโรงเรียนไปอยู่กับองค์การบริหารส่วนตำบล
2. ควรมีการศึกษาความพร้อมขององค์การบริหารส่วนตำบลจะเข้ามารับช่วงการถ่ายโอนอำนาจจากสำนักงานการประมงศึกษาแห่งชาติ เนื่องจากโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการส่วนใหญ่จะเป็นโรงเรียนในสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติ
3. ควรศึกษาลักษณะทางกายภาพ และสภาพแวดล้อมของวิธีการปลากับความสำเร็จของการเลี้ยงปลา เช่น ลักษณะของน้ำ คุณภาพของดิน อุณหภูมิในการเลี้ยง และพันธุ์ปลา เป็นต้น
4. ควรศึกษาลักษณะของนักเรียนที่รับผิดชอบในการเลี้ยงปลาของโครงการกับความสำเร็จของการเลี้ยงปลาด้วย
5. ทางผู้บริหารของโรงเรียนกับความสำเร็จของการเลี้ยงปลา ผู้บริหารเอาใจใส่หรือนโยบายให้สอดคล้องกับการเลี้ยงปลาหรือไม่